

L'ESGLÉSIA CATALANA SOTA LA MONARQUIA DELS BORBONS. LA CATEDRAL DE GIRONA EN EL SEGLE XVIII¹

MONTSERRAT JIMÉNEZ I SUREDA

La present tesi es va iniciar l'any 1992 després de la lectura del meu treball de doctorat consistent en una biografia de la figura més senyera de la intel·lectualitat divuitesca radicada a Girona, el canonge Francesc Xavier Dorca i Parra.² L'analitzat en qüestió comptava entre la seva producció escrita un llibre d'història³ —profusament utilitzat per conreadors posteriors d'aquesta disciplina— i set obres de pensament polític⁴ que assoliren gran difusió en una època que féu d'aquestes dues temàtiques dos centres de raonament predilectes dels il·lustrats. El canonge Dorca havia produït els fruits que el donaren a conèixer essent membre d'un col·lectiu escassament conegut, però que, donada l'envergadura tant de l'espai físic com de la institució que l'acollia, s'intuïa d'una gran incidència social. Així que, un cop acomplerta aquella feina primera, vaig decidir emplenar el buit que deixava el reputat prohoms, mitjançant una mena de sinèdcoque formal estudiant els eclesiàstics de la catedral de Girona en el segle de les llums.

Dos eren els objectius principals que em plantejava com a incògnites aquest nou tema. D'una banda, la descripció de l'organigrama intern, l'estudi de la consciència de grup i les pautes de funcionament que regien la institució i, de l'altra, l'examen de les estratègies d'adaptació d'aquests eclesiàstics gironins a la nova conjuntura que inaugurava el triomf de l'opció borbònica després d'una circumstància tan traumàtica com ho fou a Catalunya la de la Guerra de Successió. Amb tals mires, vaig dividir l'anàlisi en quatre grans parts:

1. La vertebració interna de la catedral de Girona.

1. Tesi doctoral dirigida pel Dr. Antoni Simon i Tarrés, Departament d'Història Moderna i Contemporània, Facultat de Lletres, UAB, 1997, 593 p.

2. Montserrat JIMÉNEZ I SUREDA (1992), *El canonge Dorca i la Il·lustració gironina*, Bellaterra: Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Facultat de Lletres (UAB), treball de doctorat inèdit, dirigit pel Dr. A. Simon i Tarrés.

3. Francesc Xavier DORCA (1807), *Colección de noticias para la historia de los santos mártires de Gerona y de otras relativas a la santa iglesia de la misma ciudad, señaladamente en orden a su catedralidad y conexión con la insigne colegiata de San Félix, a su restablecimiento por Carlos Magno y a la necesidad de rectificarse el episcopologio de las sinodales gerundenses impresas en el año 1691*, Barcelona: Imp. de Tecla Pla, vda.

4. (1801), *Discurso sobre el primado pontificio, ésto es, sobre el origen, naturaleza y objeto de este primado*, Girona: Imp. Oliva; (1802), *De la potestad de los obispos para mayor ilustración del primado pontificio*, Girona: Imp. Oliva; (1803), *Verdadera idea de la sociedad civil, gobierno y soberanía temporal, conforme a la razón y a las Divinas Escrituras*, Girona: Imp. Oliva; (1803), *De las ventajas del gobierno monárquico y de la importancia de mantener sin novedad la forma de gobierno ya establecida en el Estado...* Girona: Imp. Oliva; (1804), *Manual de reflexiones sobre la verdad de la religión católica...* Girona: Imp. Oliva; (1805), *Discurso en que se manifiesta que la potestad soberana la reciben los príncipes inmediatamente de Dios y no del pueblo...* Girona: Imp. Oliva.

2. *Per les tribulacions de Cathaluña*. La catedral de Girona després de la Guerra de Successió.

3. La paternitat alternativa. Els llinatges eclesiàstics en el capítol de la Seu.

4. *Ad maiorem regis gloriam*. Regalisme triomfant i conflictes en el si de l'Església.

La primera —la vertebració interna de la catedral de Girona— està dedicada a presentar individualitzadament l'organigrama i els protagonistes de tota la trama argumental, els grups més representatius que integraven la geografia humana que poblava l'espai catedralici, bisbes, dignitats, canonges, beneficiats i infants de cor. A través de llur retrat col·lectiu ja es transllueixen algunes de les característiques essencials que impregnen aquest relat, essent la més remarcable potser la manca d'una veritable unitat interna, en el fons el gran taló d'Aquil·les de l'Església que la va fer més vulnerable a les pressions exteriors. L'evolució històrica peculiar havia dividit i agrupat amb límits perfectament definits els homes que transitaven per la Seu en aquesta època tan conflictiva. Els dignitats formaven un col·legi separat dels canonges i aquests darrers eren independents dels beneficiats que tenien, fins i tot, una església que els era privativa, la de Sant Lluç.

Dignitats, canonges i beneficiats tenien uns rites en la seva vida en l'espai catedralici. Les possessions de les seves prebendes, llurs vestits, el lloc que ocupaven, les paraules que havien de pronunciar en els actes litúrgics i, fins i tot, la manera de representar la mort a través dels enterraments. Tot era exclusiu dels uns o dels altres i massa sovint aquests grups s'enredaven en plets seculars per privilegis que creien mútuament usurpats, encara que de fons hi hagués una consciència d'identitat i de pertinença comuna. Ni tan sols els canonges es podien considerar un conglomerat sense esquerdes, en tant que patien una divisió entre grups diaconils i presbiterals.

Els litigis interns que dibuixen en tota la seva complexitat l'espai eclesiàstic gironí afectaven també la més alta jerarquia de la diòcesi, el bisbe. De fet, la seva era una situació peculiar. Per començar, molts autors contestarien aquesta intrusió en un espai on, com en la catedral —per més que aquesta es qualificués com l'església episcopal per excel·lència— fruïen d'una maniobrabilitat reduïda. Ara bé, atès que moltes vegades els prelatos intervingueren en assumptes que afectaven directament els eclesiàstics capitulars, he considerat oportú la inclusió del seu estudi en la present tesi. D'una altra banda, en la reiterada singularitat corporativa en destaca una de conjuntural lligada a aquests episcops.

Projectes polítics definits allargaren una situació sense precedents de concatenació de forasters al cap de l'església de Girona. Lorenzo Taranco y Masaurieta, Manuel Antonio de Palmero y Rallo, Tomás de Lorenzana y Bultrón, Santiago Pérez de Arenillas, Juan Agapito Ramírez de Arellano, Pedro Valero, Juan Miguel Pérez González, Dionisio Castaño Bermúdez, Florencio Lorente Montón.⁵

Amb tot plegat, la catedral de Girona es perfilava com un prisma de reflexos diversos en cada costat i el vessant més humà i accessible d'aquest poliedre complex el va furnir el

5. La llista, per exemple, a Antoni PLADEVALL (1989), *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona: Ed. Claret.

darrer col·lectiu analitzat en aquest primer apartat. En puritat, els infants de cor no haurien de ser actors dels esdeveniments que conformen el fil unitari amb el qual s'han tractat d'embastar tots els capítols que componen aquest redactat, però, justament com a contrapunt a l'univers hermètic i codificat dels adults, en ell han estat inclosos. La seva era una senda alternativa, però que transitava paral·lela a la dels habitants descrits de la Seu i, tot i no estar exempta de problemes —a vegades d'exceptional magnitud com s'especifica en el capítol corresponent—, representava la constatació evident dels diversos móns que podien coexistir en un mateix espai.

El segon epígraf —*Per les tribulacions de Cathaluña*. La catedral de Girona després de la Guerra de Successió— abraça l'anàlisi de les conseqüències derivades del final d'aquella contesa. Aquests efectes s'han articulats en dos grans blocs: el de les mesures puntualment més doloroses, però estructuralment de més innocuïtat —estranyament dels desafectes al nét de Lluís XIV, segrestament de recursos alimentaris i patrimonials, violació momentània d'immunitats eclesiaístiques, amenaces personals i col·lectives— i, al contrari, el de les disposicions que, volent-se perpètuas i deixant estàlvies vides i hisendes, modificaven els fonaments bàsics que conformaven la idiosincràsia d'una institució amb unes característiques perfectament definides.

Aquestes darreres disposicions que afectaven l'univers catedralici són variades. Des d'assajos d'un sistema de tributació, que es creia que seria crematísticament rendible a les arques estatals, fins als intents de prevenir futurs desafiaments a la potestat règia mitjançant el desarmament etern d'aquell díscol regne, passant pels intents d'unificació —en més d'un sentit— que suposaven els tempteigs d'abolir l'exempció dels allotjaments o l'anorreació dels estatuts d'estrangeria i la remodelació interna de l'organigrama capitular a través de la instal·lació de canonicats d'ofici o destinant una d'aquestes prebendes a un catedràtic de la Universitat de Cervera.

La majoria d'aquestes tenien un tret comú i era l'intent de facilitar el control estatal d'un espai almenys doblement privatiu com era el de l'Església catalana. *Imperium in imperio*, la Seu de Girona estava protegida des de Roma i per una munió impressionant de disposicions legals entre les quals s'haurien de comptar les emanades del dret canònic més genèric, les que havia generat la província eclesiaística, les que la consuetud havia atorgat a la institució, els privilegis que li havien atorgat els senyors laics del territori, i, per si fos poc, els que l'afectaven en tant que estava inserida en aquell espai tan determinat que era el Principat.

Aprehendre el disseny institucional de la catedral gironina és, doncs, capbussar-se en un mar d'especificitats que fan entendre a l'investigador actual l'alta capacitat professional que acostumaven —que necessitaven— tenir els antics pobladors del recinte. Al contrari del que es podia esperar —i per exemple— la catedral de Girona no estava subjecta a les sinodals.⁶ De fet, en poques instàncies com en aquesta s'arriba a capir la tremenda complexitat

6. Les sinodals són aquelles constitucions referides al govern de la diòcesi promulgades pels bisbes en els sínodes o reunions dels clergues diocesans.

formal que va dificultar en tantes ocasions l'homogènia articulació estatal que procuraven des de la Cort tants ministres.

En una Església composta per elits il·lustrades amb un percentatge notable de doctors en lleis i cànons, òbviament totes aquestes temptatives trobaven la viva resistència que segurament ja havien previst els encarregats de fer-les realitat. En essència, es tractava de salvaguardar la seva autonomia política —en el sentit més immediat del terme—, la seva capacitat d'autogestió, el postrector que acostumaven a detentar. D'aquí ve la gran importància que atorgaven als procediments. Entre la concessió de gràcia —amb prèvia petició cortesa— i la imposició a contracor passava per l'abisme del reconeixement de la seva importància en el teixit social sencer i, més perillós encara, la conversió de les ordres en precedents legals desfavorables i susceptibles de ser aplicats en un futur.

Així, la capacitat dels eclesiàstics gironins de sostenir durant un cert lapse de temps unes posicions divergents a les que emanaven des de l'epicentre mateix de la monarquia depenia, entre molts altres factors, de la cobertura legal de què disposessin i de llur pròpia capacitat per maximitzar-ne les possibilitats protectores, ja que, a partir dels decrets de Nova Planta, no disposaren de la viabilitat d'apel·lar una instància de poder intermedi. Ara bé, un altre element era susceptible de servir-los-hi com a escut i aquest era el de la cohesió interna que podia proporcionar una consciència d'identitat comuna i la percepció de tenir interessos afins.

La tercera part de la tesi —La paternitat alternativa. Els llinatges eclesiàstics en el capítol de la Seu— indaga en els orígens d'aquesta filiació tot madirant-los amb les diferents estratègies i institucions —entre elles la de les coadjutories— com a sistema de perpetuar nissagues familiars en un espai eclesiàstic concret i amb els intents de desarticular des de la Cort aquesta dinàmica endogàmica de l'Església espanyola. Igualment, i de manera estretament lligada a aquesta temàtica, s'examina en aquesta secció el concepte de família dins la peculiar cosmovisió eclesial.

El quart component —*Ad maiorem regis gloriam*. Regalisme triomfant i conflictes al si de l'Església— resulta que és el corollari que enllaça una multitud d'aspectes ja apuntats en els títols anteriors. Així, s'exposen les prospeccions històriques finançades per la monarquia amb l'objectiu de recollir informacions per aprofundir en el coneixement de la institució eclesiàstica,⁷ es concreta en un moment clau per a les relacions entre el rei i l'Església com és el del concordat de 1753, quan s'aclareix el triomf de la potestat seglar en el secular pols que sostenia amb la religiosa, i es focalitza en un dels moments més crítics entre la institució monàrquica i l'eclesiàstica, l'instant de l'expulsió dels jesuïtes que permet copsar també la ja esmentada manca d'unitat entre les diferents branques que nodrien l'arbre eclesial.

7. L'epígraf que encapçala aquest apartat —*Les empreses culturals de la perifèria*— juga amb el doble sentit de la paraula perifèria, significant, d'una banda, en la seva accepció territorial, l'abast de les expedicions científiques finançades per la Corona en arxius eclesiàstics catalans, i, de l'altra, en sentit figurat, el valor subordinat a la finalitat política que van tenir aquests projectes divuitescos.

L'enllaç amb temàtiques precedents es palesa també en els dos blocs dedicats a analitzar els processos endegats a partir de les revisions estatals de l'interès dels censals, per un cantó, i de la contribució de l'excusat, per l'altre. Com en la resta d'apartats econòmics, el marc de fons presenta un poder central que buscava ampliar el seu finançament —però que, a mesura que avançava el segle, al caliu dels esdeveniments polítics va passar per contextos realment crítics— i un altre que no volia perdre l'estatus adquirit; però també uns intents d'assimilar en aquest aspecte la peculiaritat catalana a la situació de Castella.

La complexitat, doncs, és la tònica de les relacions que conformen l'eix argumental de la tesi, unes relacions dinàmiques i evolutives dins una determinada tendència general en les que hi cap la possibilitat de veure conjunturalment com a aliats els que durant altres períodes són adversaris. En són exemple dos esdeveniments com el de l'erecció de l'hospici i uns projectes de remodelació de l'estructura capitular —aquest cop eixits del si de la mateixa corporació— que aprofiten la ideologia patrocinada des de cenacles oficials com a cobertura publicística de les seves pròpies pretensions. Per a la materialització de tot l'escrit fins ara, he disposat d'unes fonts diversificades i de gran riquesa documental.

En primer lloc, les recerques a Girona, a l'Arxiu de la Catedral —sense dubte el més important per a la meva tasca—, el Diocesà, el Municipal, l'Històric, la Biblioteca Municipal. I, fora de la ciutat, la Biblioteca de Catalunya, l'Archivo Histórico Nacional, l'Archivo General de Simancas o la Biblioteca Nacional. Quantitat compartida amb les lectures sobre molts dels aspectes que atanyien el centre del meu interès, de les quals en presento una selecció en l'apartat bibliogràfic final, no sense remarcar que en aquest catàleg —i per evitar una excessiva descompensació quantitativa— he recollit simplement aquells escrits que han tingut una influència més directament relacionada amb els capítols que componen el meu índex i amb el procés de redacció.

I, com és de preveure en el tractament d'una entitat tan voluminosa, aquest ha estat un dels molts obstacles metodològics que han anat sorgint. Heus-ne ací uns quants més, simplement com a mostra:

1. La dificultat d'adequació de diverses conformacions mentals en dues referències inexcusables com l'espai i el temps. Investigar la catedral de Girona va suposar la immersió simbòlica en un oceà plagat de denominacions específiques, fins i tot per als conceptes més simples. Així —i només ho esmento com a exemple— vaig haver d'acostumar-me a que les grans portes d'entrada al recinte no eren tals en el vocabulari divuitesc dels canonges, sinó la galilea —el portal principal que desemboca en la majestuosa escala construïda en el segle XVII, que manlevava el nom d'aquell indret on Jesucrist va fer una entrada triomfal a llocs d'una mula (entrada que imitaven, per cert, tots els prelats que arribaven a regir la diòcesi)— i la basilea, en una derivació d'aquell mot grec que tant joc ha donat a posteriors etimologies cristianes, el pòrtic lateral rematat per les figures dels apòstols.

2. Un arxiu summament ric, però alhora inhòspit, en el qual, a part de compartir una de les vivències més quotidianes dels meus actors —la inclemència dels hiverns a l'edifici—, no

hi ha un inventari contemporani dels seus fons. L'obstacle es pot salvar parcialment acudint a uns repartiments d'ús intern deguts a la diligència inestimable d'un dels canonges de la primera meitat del XVIII, Don Sulpici Pontich, però, a partir dels anys trenta del segle de les llums, hom ha de refiar-se únicament del fet que la pròpia laboriositat el condueixi a través d'un laberint de lligalls descatalogats a les troballes que empara.

3. La tercera contrarietat té molt a veure amb les meves inicials mancances formatives. En el total de 30 volums de resolucions capitulars generats en el segle de la il·lustració, el llatí és omnipresent fins a l'any 1786. A més, malgrat enquadrar-se aquesta tesi en el XVII, contínuament apareixien en els papers que manejava al·lusions, i no explicacions, a pactes, tractats o acords d'èpoques anteriors, la qual cosa m'obligava a submergir-me constantment en un passat que requeria nombroses i diverses consultes bibliogràfiques allunyades en principi del meu objectiu inicial i que es presentava difícil en la seva realitat documental, ja que a la variant lingüística s'afegien les batzegades cal·ligràfiques.

4. L'envergadura del que s'endevinava a mesura que la investigació anava avançant. El tema escollit tenia tantes ramificacions que cada una de les parts que el componen s'hagués fet creditora d'una monografia més profunda que la que se li ha dedicat en considerar-la, no individualitzadament, sinó com a part d'un conjunt per explicar els processos abans esmentats. D'altra banda, en constituir-se tants aspectes dispersos —la problemàtica financera o la reorganització legal de l'espai capitular, per posar només dos exemples—, no com a subjectes, sinó com a eixos per descriure l'evolució de la institució catedralícia, el perill de dispersió restava obviat.

Això no obstant, tota selecció implica una renúncia i, en aquest cas, molts són els aspectes que, desestimats per no fer l'escrit gaire carregós, han restat —momentàniament— en el tinter. Una major atenció retrospectiva vers el succeït durant la Guerra de Successió, obviada per partir el meu estudi del final de la contesa; un seguiment més exhaustiu dels que marxaren, negligit en pro de l'observació dels que van aconseguir romandre al Principat; apartats específics que contemplessin temes tan significatius com ho són el dels discursos ideològics —tomisme, suarisme...— que prestin cobertura a una realitat concreta o com ho és el de la llengua, un pilar referencial clàssic en la construcció de la identitat catalana.

5. Risc d'aprehendre un tema doblement polititzat. Vers al final del procés de redacció acostumava a demanar-me com encaixarien la tesi receptors amb ideologies polítiques molt estrictament definides. Llegint un dia el llibre de Christian Hermann, *L'Església d'Espanya sota el patronat regi*, una expressió em va sobtar: *En s'agissant de la très catholique Espagne*,⁸ deia l'historiador francès. Tractant-se de la molt catòlica Espanya. Hermann manifestava la seva perplexitat per la migradesa d'estudis sobre història de l'Església. El pes tan determinant que la institució eclesiàstica havia tingut en aquest país va portar a sectors historiogràfics sen-

8. Christian HERMANN (1988), *L'Eglise d'Espagne sous le patronage royal (1476-1834)*, Madrid: Bibliothèque de la Casa de Velázquez, p. 9.

cers a desvincular-se del seu estudi, que a molts semblava impossible de casar en llurs imaginaris amb vocables tan estimats com *progrés*.

Massa sovint compromesos, homes del present han escollit com a protagonistes d'un passat que pretenien entendre uns clergues i, davant el qual han suposat una incoherència amb la seva professió, s'han escandalitzat de certes facetes *hobbessianament* lligades a la nostra espècie, de tal manera que si Fernand Braudel va parlar de la traïció de la burgesia,⁹ gairebé es podria haver encunyat un terme anàleg per als eclesiàstics. En aquest sentit, si alguna actitud personal he procurat que transcendís amb respecte al tema que estudio, aquesta ha estat la de respecte, la qual cosa no implica —tot el contrari— l'abdicació a exercir el meu ofici d'una manera crítica. Els mateixos subjectes que deambulen per les meves pàgines han contribuït a enrobustir la idea de la necessitat de relativitzar certes veritats aparents.

El canonge Domènec Soler explicant-li al seu amic, el també religiós Félix Raval, com era de pesada la muller de dom Manuel de Azlor, un dels governadors de la ciutat, *cargada de escrúpulos y manías*, que acostumava a provocar desbandades generals a penes s'entrelluscava la seva figura a l'horitzó, ja que les confessions dels insignificants pecats d'aquella bona dona solien durar dues hores. O, l'escaigut a un dels regalistes per excel·lència d'aquell segle regalista com pocs, dom Melchor Rafael de Macanaz, que va voler doblegar l'Església al poder del seu sobirà i que es va atrevir a atacar acrement la Inquisició i que, comprenent més tard que era aquesta darrera una de les causants de la seva caiguda en desgràcia política, li va dedicar una ardent «Defensa crítica de la Inquisición contra los principales enemigos que la han perseguido y persiguen injustamente, en la qual se confunde con sus propias razones a los hereges calvinistas, luteranos y otros, y no pocos católicos engañados por ellos que, con tanto horror y con tan desenfretnada furia, han combatido a la Inquisición, siendo la más justa y la más conforme a la piedad religiosa y a la caridad cristiana».

De fet, moltes de les interpretacions esbiaixades en els estudis sobre l'Església deriven del problema de les fonts utilitzades. Una anàlisi escollint com a base únicament sermons, per exemple, pot conduir a interpretacions força distorsionades, ja que els continguts estan del tot adequats al receptor i, moltes vegades, a desfermar en aquest unes determinades reaccions que volen una radicalització considerable, amb un èmfasi que llegits —que no escoltats— en un context de serenitat ens poden semblar ridículs. Però és que els sermons són com la publicística que busca convèncer i que no es pot identificar sistemàticament a una creença literal dels seus autors. En aquest sentit, el professor Francisco Tomàs y Valiente esmentava en una de les seves conferències el pragmatisme d'un inquisidor del final del XVIII que recordava a l'aleshores monarca la coincidència d'interessos que agermanava les seves dues institucions i la necessitat de consensuar actuacions per vèncer la ideologia dissolvent que s'estava expandint des de França;¹⁰ Cadalso proclamava que la pèrdua total del temor

9. Vegeu el capítol a Fernand BRAUDEL (1966), *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, París: Armand Colin.

10. Recollida en la taula rodona «La Inquisició a debat», *Manuscrits*, 13 (1995), p. 48-49.

de Déu seria fatal per a la subjecció dels súbdits a l'Estat¹¹ i l'impíu Voltaire asseverava que si no existís la religió, algú s'hauria d'encarregar d'inventar-la.¹²

Al marge de les seves creences personals i malgrat tots els greuges rebuts des de la Cort, els protagonistes de la meua tesi varen amalgamar esforços —alguns d'ells fins i tot físics— amb el seu rei per presentar les guerres de final de segle contra França com una croada. L'epíleg sorprenent és que els reticents eclesiàstics catalans que al principi de segle XVIII varen combatre les ingerències dels Borbons a la seva Església, van acabar la centúria defensant interessos borbònics, però és que aquests eren també els seus. D'alguna manera, la millor explicació que vaig trobar va ser en un text de David Hume, que va pronunciar davant el Parlament el seu *Whether the British government inclines more to absolute monarchy or to a republic* vers 1740, just quan entre l'elit il·lustrada anglesa, com en l'espanyola, estava de moda l'exemple francès.¹³

Al seu discurs, el pensador escocès es plantejava el cas de quina fi —cas d'arribar tan poc cobdiable conjuntura— seria més apropiada o desitjable per al sistema anglès de monarquia parlamentària, l'absolutisme o la república, i després de sospesar detingudament els avantatges i inconvenients d'ambdós i tenint en compte l'exemple que Anglaterra va donar al món en el XVII, Hume s'inclinava per l'absolutisme, perquè aquest —deia— seria el menor dels dos mals. L'eutanàsia del nostre sistema, deia el filòsof de manera literal. Tràgic, el final, la mort de les llibertats angleses, però sabut és que hi ha moltes maneres de morir i aquella era la que oferia segons el seu enteniment menys garanties de dolor als que l'haguessin de patir.

Els de la Seu de Girona van entendre que algunes alternatives a la forma de poder en què es trobaven inserits —i a França tenien un exemple molt proper— no els contemplaven com a part rectora i integrant i per tal causa les combatrien. Així, el segle que havia començat amb els capitulars gironins combatent moltes de les mesures preses per la monarquia borbònica, acabaria amb els descendents dels dits actors defensant —com el menor dels mals que els podia afectar i, reprenc el concepte de Hume, com una eutanàsia— els interessos de la dinastia que va acabar amb el que havia estat fins al segle XIX *el poder feudal més important del norest de Catalunya*.¹⁴ D'altra banda, va ser aquesta posició decidida el que van esgrimir els eclesiàstics de la Seu de Girona per tractar de frenar la tendència desamortitzadora del govern, com un segle abans havien fet els seus avantpassats capitalitzant posicions borbòniques per obstar la implantació del cadastre.

11. José CADALSO (1774) (1988), *Cartas marruecas*, Madrid: Cátedra, p. 292-295.

12. Una visió global de les idees sobre religió de Voltaire a François Marie AROUET (1769) (1980), *Diccionario filosófico*, Madrid: Akal.

13. El discurs a DIVERSOS AUTORS (1969), *English Historical Documents*, Londres: Eyre and Spottishwoode, vol. x.

14. Christian GUILLERÉ (1992), *Girona medieval. Crisis i desenvolupament (1360-1460)*, Girona: Ajuntament de Girona, p. 39.